

תוכן העניינים

5	פתח דבר חגי כנען
9	אָגמבן: החיים הכפולים של הפוליטי נוה פרומר
34	לחיות את חידת הדאו: פרשנות לפי "תורת הגדול" (Da Xue 大學) ענבל פיאמנטה שמיר וגליה פה שמיר
55	קץ האנושות דוד הד
75	מקרה מְקוּפּוּלוּס: הרהורים על השעמום שבאלמוזות ברנרד ויליאמס
96	סגנון ושאלת החיים: מחשבות בעקבות זימל מירב אלמוג
118	חיי אשמה: היידגר וסארטר על היות-אשם גיא אלגה
135	חיים לפי מישל פוקו: גניאלוגיה רגב יאירי
160	המשתתפים בגיליון

פתח דבר

חגי כנען

“לפני תום מאה זו, אם לא יתרחש דבר מה מאוד לא צפוי, תתממש אחת משלוש האפשרויות האלה:

1. סוף החיים האנושיים, ואולי קץ החיים כולם, על כוכב הלכת שלנו.
 2. נסיגה לברבריות לאחר דלדול קטסטרופלי של אוכלוסיית כדור הארץ.
 3. איחוד העולם תחת ממשלה אחת, בעלת מונופול על כל אמצעי הלחימה העיקריים.
- איני מתיימר לדעת איזו מאפשרויות אלה תתממש ואף לא איזו היא הסבירה ביותר. מה שאני טוען, ללא היסוס, הוא שהשיטה שהתרגלנו אליה לא תוכל עוד בשום אופן להימשך!”

בתחזיות קשות אלה, שכמוהן מוכרות לנו כיום, מהדהד צליל שבכל זאת נשמע מעט זר לדרך שבה השפה העכשווית עוסקת בעתיד כדור הארץ ובגורל האנושות. אכן, התחזיות המובאות לעיל נכתבו ב־1950, ברגע היסטורי שונה מאוד משלנו. הן פותחות את מאמרו של ברטרנד ראסל “עתיד המין האנושי”¹, שבו מציע הפילוסוף ניתוח לשלושה תרחישים עולמיים שצפויים להתממש עד סוף המאה העשרים ולשנות לבלי הכר את

¹ Bertrand Russell, “The Future of Mankind,” in *Unpopular Essays*, London, George Allen & Unwin, 1950, p. 50

חיי האנושות. אמנם, המאה העשרים ואחת יצאה לדרך בלי שהתממשה באופן מלא אף אחת מהאפשרויות שחזה ראסל, אך מבטו היה מפוכח דיו כדי להצביע באופן נוקב על תהליכים גלובליים שמובילים להרס אפשרויות החיים על פני הכדור. מבחינת ראסל, הכותב שנים ספורות לאחר הטלת פצצת האטום על הירושימה ונגסאקי, הסכנה המיידית הגדולה ביותר להישרדות המין האנושי היא ההתחמשות הגרעינית של המעצמות ופיתוח מואץ של טכנולוגיות גרעין שישמשו להשמדה המונית.

לעומת זאת, משבר האקלים וההרס האקולוגי, שכה מעסיקים אותנו כיום, לא היו כלל מרכזיים עבורו; ועם זאת, בדומה לשיח האקולוגי העכשווי, גם אצל ראסל שאלת החיים נדונה ביתר שאת מתוך תחושת משבר קשה ולאור האפשרות הממשית של קץ קרב; ואומנם, במסורת הפילוסופית, שאלת קץ החיים, המוות הפרטי, או סופה של האנושות כולה, יוצרת הקשר מקובל להפניית המבט אל שאלת החיים וערכם. במסגרת זו, הרעיון שהסופיות ותודעת הסוף הן בעלות תפקיד מכונן ביצירת המשמעות של חיי אדם הוא מרכזי ומשפיע בפילוסופיה ובאופן רחב יותר בתרבות המאה העשרים (תפיסת האותנטיות של היידגר שכרוכה באפשרות לחבוק את סופיותך ולחיות את חייך "לקראת-המוות" היא דוגמה בולטת לכך). עם זאת, בעוד ההתמודדות עם שאלת סוף החיים היא עקרונית, הרי היא נוטה בקלות יתרה לשעבד את החיים לקיצם בלי לאפשר את הופעת מלאותם ועושרם בפני המחשבה.²

נטייה זו אינה מקרית. לפי הנס יונס, למשל, שבכתיבתו המאוחרת מציע גניאלוגיה להתפתחות היחסים המושגיים בין "חיים" ל"מוות", ההיסטוריה של הפילוסופיה מחמיצה באופן שיטתי את האפשרות לחשוב את מושג החיים באופן לא רדוקטיבי. בעוד במחשבה העתיקה, זרימת החיים נלקחה כנקודת מוצא מובנת מאליה, המוות הוא זה, לפי יונס, שנתפס כ"מסתורין הגדול" שקורא להבנה, ומכאן, שהעיון הפילוסופי בו קיבל באופן מסורתי קדימות על פני שאלת החיים.³ קדימות זו לכאורה "התהפכה" בפילוסופיה של העת החדשה עם עלייתו של "האני החושב", אך בכל זאת נכשלה בהשבת הקשב לשאלת החיים, שצומצמה לשאלת התודעה ה"חיה" בעולם של חומר חסר חיים. במסגרת המודלים המכניסטיים של הטבע שהציעה המאה המאה השבע-עשרה, הדואליזם של ה-*res cogitans* וה-*res extensa* ייתר את ההבחנה בין החי ובין הלא חי

² לדיון בצורך להתייר את משמעות החיים מקנה המידה של המוות, ראו חגי כנען וירון סנדוביץ, זמן: תשע שיחות פילוסופיות, פרק 7, "משמעות ומוות", הוצאת רסלינג, 2020.

³ Hans Jonas, *The Phenomenon of Life: Towards a Philosophical Biology*, Evanston, Northwestern University Press, 1966, pp. 7–17

ויצר כתם עיוורון שממשיך לאפיין את תולדות הפילוסופיה גם כאשר זו מתגברת על דואליזם זה, במסגרת המחשבה המטריאליסטית והאידיאליסטית.⁴ המפגש הפילוסופי עם "הקונקרטיה האנימיסטית של החיים" יכול להתרחש, לפי יונס, רק בעקבות התעקשותן של פילוסופיות ויטליסטיות לראות באורגניזם ובקיום האורגני את דרך המלך אל הקיום האנושי, ייחודו וייעודו.⁵

המושג "חיים", העומד במרכז הגיליון הנוכחי של עיון, מזמין אותנו, ברוח זו, לחשוב על הקיום האנושי כחלק מקשת רחבה והטרוגנית של צורות חיים לא אנושיות. צורות אלה לא רק מאתגרות את המעמד הפריווילגי של האנושי ביחס לחיים לא אנושיים (תפיסת האדם כנזר הבריאה), אלא גם מהוות תזכורת לרצפים המהותיים שקושרים את האנושי לגוף האורגני, לתנועתיות שלו ולתהליכי השינוי שחלים בו תמידית; ובפרט, מאירות את הקשרים בין התודעה האנושית המפותחת לאותה פתיחות ראשונית – שמתממשת בג'ריות, ברגישות לגירויים – של האורגניזם לעולם, כמו גם מדגישות את קיומם של רצפים נוספים בין הדומם ובין החי בטבע (וכיום, באופן אנלוגי, בין הטכנולוגי לחי) ובין החי למת. רצפים אלה לא היו זרים לראסל שלא במקרה קושר, כפי שראינו, את אפשרות קץ האנושות לקץ החיים בכללם.⁶ אך, מעבר לכך, בתחזיותיו מ-1950, ראסל עושה שימוש מובלע בהבחנה נוספת לגבי חיי המין האנושי שרלוונטית אף היא לענייננו. בעוד בתחזית הראשונה החיים האנושיים מופיעים רק דרך שאלת קיומם או אי-קיומם, הרי בשתי התחזיות הבאות מודגשת שאלת איכותם: לא רק אם יימשכו החיים העתידיים אלא מה יהיה צביונם. וכך, ההבחנה שנפתחת כאן היא בין "להיות בחיים" ל"לחיות" במובן האקטיבי והעשיר של המילה, בין הינתנות החיים כמאפיין מהותי של היצור האורגני לבין חיים כהתהוות אנושית שדורשת הבניה ועיצוב מהרמה הפרטית ועד זו הציבורית והפוליטית. האם הברבריות תשתלט על חיינו, כפי שראסל צופה? האם, כדבריו, נוכל להיחלץ מברבריותם רק במחיר שיעבוד לשלטון ריכוזי ופיקוח רב עוצמה? מה בין חיי נתינים לחיים חופשיים וראויים, והאם, או היכן, מצוי קנה מידה לאלה האחרונים? ובאותה הנשימה, מה מקומם של חיים פילוסופיים, חיי עיון, במציאות העכשווית? שאלות אלה

⁴ Ibid., pp. 17–37, 58–634

⁵ Ibid., pp. 99–107, 135–156, 183–187, 282–284

⁶ בכתביו השונים, ראסל דן שוב ושוב ב"היסטוריה הטבעית" של המין האנושי ובהליכים שבהדרגתיות הרחיקו את ההומו ספיינס מהחיה. בניסוח יותר הומוריסטי, הוא כותב: "האדם הוא חיה חסרת מנוח, שאינה מרוצה, כמו נחש הבריה, מלאכול ארוחה טובה פעם בחודש ולישון בשאר הזמן"; ראו Bertrand Russell, "Philosophy and Politics," in *Unpopular Essays*, p. 18

מהדהדות בצורות שונות בגיליון הנוכחי של עיון, אביב 2023; והן מקבלות משנה תוקף בעת הזו, בעיצומו של משבר חוקתי ומשטרי, המאיים על אושיות הדמוקרטיה הישראלית, משבר שעדיין איננו יודעים כיצד יסתיים.

בעת הזו, יש לזכור כי המחשבה הפילוסופית, שאומנם לא תמיד מגיבה לקצב המידי והאקטואלי של התרחשויות השעה, אינה מנוגדת ואף אינה חיצונית לעולם ההתרחשות והמעשה, אלא מהווה כוח פעיל בתוך עולם החיים עצמם. הפילוסופיה היא אופן קיום המאפשר למחשבה החופשית להיות חלק מהחיים בדיוק בכך שהיא מבארת אותם, מעניקה להם מובן ומחפשת בתוכם אמת. חיי העיון והמחשבה הכרחיים בתקופה הנוכחית שבה כה קשה לשמר את "החוש המשותף" ואת אמות המידה הציבוריות של המובן, כשתעמולה אלימה, שנאה, אטימות ושקר מכרסמים בהדרגתיות ביכולותיה של השפה לשאת פשר בצוותא, לאפשר הסכמה, ולהתוות אופק של תקווה לחיים משותפים ראויים. פילוסופים ופילוסופיות לא דרשו מעולם ואף לא ידרשו את החופש לחשוב. המחשבה אינה זקוקה לאישור מאף משטר.

חגי כנען
עורך עיון

Contents

Preface Hagi Kenaan	5
Agamben: The Double Life of the Political Naveh Frumer	9
Living the Riddle of Dao according to the <i>Great Learning</i> (<i>Da Xue</i> 大學) Inbal Piamenta Shamir and Galia Patt-Shamir	34
The End of Humanity David Heyd	55
The Macropulos Case: Reflections on the Tedium of Mortality Bernard Williams	75
Style and the Question of Life Meirav Almog	96
Life of Guilt: Heidegger and Sartre on Being-Guilty Guy Elgat	118
Life according to Michel Foucault: A Genealogy Regev Yairi	135
Notes on Contributors	160